Pavel Š t ě p á n (Praha)

SUFIX *-DLO* V POMÍSTNÍCH JMÉNECH V ČECHÁCH[1)]

0. Velmi důležitou součástí komplexního studia pomístních jmen je rovněž analýza slovotvorné stránky jednotlivých lexikálních jednotek, které v anoikonymech vystupují. Slovotvornou stránkou pomístních jmen z území Čech se dosud nejpodrobněji zabývá L. Olivová-Nezbedová[2)], jejímuž životnímu jubileu je letošní ročník časopisu Acta onomastica věnován.

1. Sufix *-dlo* v apelativní sféře jazyka

Mezi slovotvorné prostředky, které se relativně často vyskytují v pomístních jménech na území Čech, patří mimo jiné sufix *-dlo*. S touto příponou se nezřídka setkáváme i v apelativní sféře českého jazyka; podle Tvoření slov v češtině II (dále TSČ) se jí tvoří jména činitelská (*kroutidlo*), jména prostředků (*mýdlo*, *letadlo*),

[1)] Tento příspěvek vznikl s podporou grantu Grantové agentury AV ČR (reg. číslo 405/06/1238) a projektu Informační společnosti Grantové agentury Akademie věd ČR (reg. číslo 1ET101120503).

[2)] Srov. např. L. Olivová-Nezbedová, Odvozeniny od apelativa „šutr“ v pomístních jménech, Zpravodaj Místopisné komise ČSAV 13, 1972, s. 741 – 746; táž, Pomístní jména v Čechách vzniklá sufixální derivací z onym. In: M. Majtán (ed.), Aktuálne úlohy onomastiky z hľadiska jazykovej politiky a jazykovej kultúry, Zborník príspevkov z 2. československej onomastickej konferencie, Bratislava 1989, s. 299 – 304; táž, Pomístní jména v Čechách vzniklá derivací ze jmen osobních, Onomastický zpravodaj ČSAV 30, 1989, s. 80 – 91; táž, Apelativa s významem „místo, kde se dobývá písek“ uchovaná v pomístních jménech, Onomastický zpravodaj ČSAV 31, 1990, s. 41 – 45; táž, Přehled způsobů tvoření pomístních jmen v Čechách odvozováním příponami ze jmen vlastních, Onomastický zpravodaj ČSAV 32 – 33, 1991 – 1992, s. 119 – 128; táž, Přípony u pomístních jmen v Čechách vzniklých sufixální derivací ze jmen vlastních, Naše řeč 75, 1992, s. 130 – 140; táž, Jména cest vzniklá ze jmen vlastních, Naše řeč 76, 1993, s. 205 – 210; táž, Jména cest vzniklá ze jmen obecných, Naše řeč 77, 1994, s. 85 – 91; táž, Pomístní jména v Čechách vzniklá ze jmen vlastních odvozováním příponami. In: L. Olivová-Nezbedová – M. Knappová – J. Malenínská – J. Matúšová, Pomístní jména v Čechách. O čem vypovídají jména polí, luk, lesů, hor, vod a cest, Praha 1995, s. 52 – 80; táž, K příponám *-ovsko* a *-sko* v pomístních jménech v Čechách, Naše řeč 81, 1998, s. 268 – 269; táž, Pomístní jména v Čechách v slovotvorném systému češtiny. In: K. Klímová – H. Kneselová (eds.), Propria v systému mluvnickém a slovotvorném, Sborník příspěvků z mezinárodní konference Onomastika a škola, Brno 1999, s. 82 – 88; táž, Česká kompozita v pomístních jménech v Čechách. In: S. Warchoł (ed.), Słowiańskie composita onomastyczne. Księga referatów VII Międzynarodowej Slawistycznej Konferencji Naukowej, Lublin 2000, s. 141 – 147.

obecná jména místní (*bělidlo*) a jména dějová (*žrádlo*)[3]. Sufix *-dlo* je považován za „nejtypičtější (a pravděpodobně i nejstarší)“ příponu, kterou se tvoří názvy prostředků[4] (tento typ tvoření je velmi produktivní). Produktivní je dále rovněž tvoření jmen činitelských sufixem *-dlo*; toto jeho užití se ovšem hodnotí „jako přenesení slovotvorného typu účelových názvů věcných na kategorii osob“[5], primární je tedy odvozování jmen prostředků. Tvoření jmen dějových je neproduktivní a zcela okrajové; podle TSČ jsou (ze synchronního hlediska) tímto sufixem zřetelně utvořena pouze substantiva *přádlo* a *jídlo* (u apelativa *bydlo* je situace složitější)[6]. Místní jména se sufixem *-dlo* hodnotí TSČ jako „zbytek starého tvoření“; i zde se uvádí, že primární funkce tohoto sufixu „je v kategorii jmen prostředků“[7].

Sufix *-dlo* má dále méně časté varianty *-adlo* a *-idlo*; obou se okrajově využívá při tvoření několika desubstantivních apelativ (*okadlo, vočadlo, zubadlo, tlakadlo, spiradlo*; *výtonidlo, prubidlo, vrutidlo, pecidlo*). Varianta *-adlo* se dále vyskytuje „u několika starých nebo nářečních slov jako odraz staršího stavu před provedením příslušných hláskových změn po měkkých souhláskách“, např. *vrčadlo, stojadlo, voňadlo, večeřadlo, věšadlo, spušťadlo, držadlo* aj.[8]. Varianta *-idlo* se uplatňuje při tvoření několika zastaralých jmen od sloves s kmenotvorným sufixem *-e-* (*otáčidlo, pájidlo, vonidlo, vrtidlo, dunidlo, šumidlo*).

Již ve staroslověnštině byl sufix *-lo* (> *-dlo*) nejčastějším slovotvorným prostředkem pro odvozování obecných jmen prostředků (srov. *sědalo, črьnilo, pravilo*), zcela ojediněle se uplatňoval při tvoření jiných onomaziologických kategorií (pojmenování místa *sělo*)[9]. V rané staré češtině již byl sufix *-dlo* méně jednoznačný: kromě názvů prostředků (*krajadlo, černidlo, mýdlo*) se jím tvořila rovněž obecná jména míst (*čuhadlo, napajedlo, kupadlo, otpočivadlo, bělidlo, bydlo*) a ojediněle i dějových abstrakt[10]. Produktivita sufixu *-dlo* pokračuje i ve střední době a v době nové[11]. Je třeba připomenout, že sufix *-tko* (< *-dko* < *-dlko*) vznikl jako deminutivum sufixu *-dlo*; ještě ve střední době se tedy substantiva netvoří přímo tímto sufixem od sloves (např. apelativum *vrtádko* je chápáno jako deminutivum od *vrtadlo*). V období národního obrození se deminutivní příznak sufixu *-tko* postupně vytrácí. V současné

---

[3] F. Daneš – M. Dokulil – J. Kuchař (eds.), Tvoření slov v češtině II, Odvozování podstatných jmen, Praha 1967, s. 750 – 751.
[4] Viz o. c. v pozn. 3, s. 207.
[5] Viz o. c. v pozn. 3, s. 115.
[6] Srov. o. c. v pozn. 3, s. 638.
[7] Srov. o. c. v pozn. 3, s. 472.
[8] Viz o. c. v pozn. 3, s. 207.
[9] Viz A. Lamprecht – D. Šlosar – J. Bauer, Historická mluvnice češtiny, Praha 1986, s. 261.
[10] Srov. o. c. v pozn. 9, s. 262 a 266.

češtině tato produktivní přípona deminutivní povahu již zcela ztratila[12]. Výskyt sufixu *-tko* v pomístních jménech by si zasloužil samostatnou pozornost.

2. Sufix *-dlo* v pomístních jménech

V tomto příspěvku se zaměříme na pomístní jména[13] obsahující lexikální jednotky odvozené sufixem *-dlo* (a jeho variantami *-adlo* a *-idlo*). Termínem „lexikální jednotky" zde rozumíme jak apelativa, tak propria. Hranice mezi nimi přitom není ostrá. Jak uvádí TSČ, obecná jména míst na *-dlo* jsou většinou „slova řídká, zastaralá nebo nespisovná", některá z nich jsou utvořena ad hoc[14]. V případě pomístních jmen je proto někdy velmi obtížné určit, zda byla daná lexikální jednotka na *-dlo* utvořena přímo jako proprium ze slovesného základu, nebo zda se do pomístního jména dostalo hotové apelativum, které je však natolik řídké (nebo dokonce ad hoc utvořené), že není doloženo ve slovnících. Pokud daná lexikální jednotka není v apelativních slovnících doložena, nebudeme na základě pomístních jmen příslušné apelativum rekonstruovat (taková rekonstrukce by v řadě případů jistě byla možná, ovšem předpokládané apelativum by bylo utvořeno spíše jen příležitostně, ad hoc; z tohoto důvodu od rekonstrukcí apelativ upouštíme).

Není nikterak překvapivé, že naprostá většina lexikálních jednotek přítomných v pomístních jménech a odvozených sufixem *-dlo* (včetně jeho variant *-adlo* a *-idlo*) vychází ze slovesných základů. Pouze v několika málo případech je možné uvažovat o substantivním nebo adjektivním slovotvorném základu lexikální jednotky zakončené na *-adlo* nebo *-idlo*. Ani v těchto případech však často nelze vyloučit deverbální původ daných výrazů. Konkrétně se jedná o lexikální jednotky *BAHNIDLO*, *ČERNIDLO* a *MOKŘADLO* – podrobněji viz níže.

Analyzované výrazy[15] rozčleníme na doložená apelativa (2.1) a ostatní lexikální

---

[11] O. c. v pozn. 9, s. 262 – 263.

[12] O. c. v pozn. 9, s. 262 – 263.

[13] Předmětem našeho zájmu jsou pomístní jména z území Čech, obsažená v Abecedním generálním katalogu pomístních jmen v Čechách, uloženém v oddělení onomastiky Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., v Praze.

[14] O. c. v pozn. 3, s. 472.

[15] Ostatním analyzovaným výrazům se zcela vymyká lexikální jednotka *VOČADLO*. Všechny ostatní zkoumané lexikální jednotky jsou totiž obecným pojmenováním místa nebo prostředku, kdežto apelativum *vočadlo*, které je expresivním označením pro ‚oko' (SSJČ), můžeme považovat za název augmentativní (srov. též *zubadlo*). Není zcela jasné, proč je v pomístním jménu *Na Vočadle* patřícím pozemkům ve Velkém Ježově u Mladé Vožice využito tohoto augmentativního pojmenování. Zpracovatel soupisu neuvádí k anoikonymu *Na vočadle* žádné vysvětlení, ani daný pozemek nijak nepopisuje. Při pokusu o vysvětlení motivace tohoto pomístního jména však můžeme vycházet ze skutečnosti, že apelativum *oko* a jeho odvozeniny vystupují ve slovanských jazycích často jako metaforické hydrografické termíny

jednotky, které vznikly pravděpodobně přímo tzv. onymickou derivací (2.2)[16]. Je zapotřebí poznamenat, že v případě některých lexikálních jednotek přítomných v pomístních jménech sice slovníky dokládají existenci formálně totožných apelativ, ovšem jedná se o apelativa s danými lexikálními jednotkami homonymní. Tato slovotvorná homonymie vyplývá z polyfunkčnosti sufixu *-dlo* (k tomu viz výše)[17]. Takovými případy se budeme zabývat v části 2.2.

2.1 Doložená apelativa

BĚLIDLO – Pomístní jména obsahující apelativum *bělidlo* ‚místo určené k bílení prádla, tkanin' (SSJČ[18]) a jeho hláskové varianty jsou velmi častá a vyskytují se na celém území Čech. Podrobněji o nich pojednává M. Harvalík[19].

BRODIDLO – Apelativum *brodidlo* ‚louže k brodění dobytka' (PSJČ) je zachyceno v pomístních jménech *Brodidlo*, *Brodidla*, *U brodidla*, *V brodidle*, vyskytujících se ve východních Čechách a dále na Rakovnicku. Název *Brodidlo* v Nemyčevsi na Jičínsku se dle tamního soupisu pomístních jmen vztahuje k nádrži, v

– označují menší vodní plochy (zpravidla kruhovité, jasně ohraničené), bažiny apod. (srov. J. Udolph, Studien zu slavischen Gewässernamen und Gewässerbezeichnungen, Beiträge zur Namenforschung, Beiheft 17, Heidelberg 1979, s. 226 – 232). Lze tedy vyslovit hypotézu, že pomístní jméno *Na Vočadle* bylo metaforickým pojmenováním pozemku s jezírkem, bažinou, studánkou apod.

[16] Srov. M. Harvalík, Synchronní a diachronní aspekty české onomastiky, Praha 2004, s. 97 – 100.

[17] V této souvislosti je třeba upozornit na lexikální jednotku *DRŽADLO*, vystupující v osmi pomístních jménech na Blatensku, Horšovskotýnsku, Říčansku a Humpolecku. Tato lexikální jednotka je s apelativem *držadlo* ‚součást něčeho určená k uchopení, držení, zač n. čím se něco drží; rukověť, násada' (SSJČ) pouze homonymní, navíc zřejmě ani nebyla utvořena sufixem *-dlo*. Podle F. Cuřína je původní podoba této lexikální jednotky *DRŽALA*. Tento výraz byl pravděpodobně utvořen „od zaniklého slovesa *držieti* (infinitiv je dvouslabičný), znamenajícího ‚třásti se, chvěti se'" (F. Cuřín, Pozemkové jméno Držala, Zpravodaj Místopisné komise ČSAV 16, 1975, s. 215). Tento Cuřínův výklad vychází ze skutečnosti, že v některých případech sledovaná pomístní jména označují „podmočené půdy, kterým se také říká třasaviska, třasoviska". Původní forma *DRŽALA* brzy přestala být sémanticky průhledná, a proto v jednotlivých pomístních jménech velmi často podléhala nejrůznějším změnám, při nichž se nezřídka uplatňovala lidová etymologie (srov. F. Cuřín, o. c., s. 215). Je tedy nanejvýš pravděpodobné, že k přiklonění k tvaru formálně podobného apelativa *držadlo* došlo právě na základě lidové etymologie.

[18] V příspěvku odkazujeme na výkladové slovníky současné češtiny z úsporných důvodů pouze pomocí zkratek PSJČ (Příruční slovník jazyka českého I – VIII, Praha 1935 – 1957) a SSJČ (Slovník spisovného jazyka českého I – IV, Praha 1960 – 1971). Odkazy se týkají příslušných hesel, proto v nich neuvádíme díl a stranu.

[19] M. Harvalík, K rozložení nářečních variant pomístních jmen označujících bělidlo v Čechách, Acta onomastica 36, 1995, s. 65 – 71.

níž se brodili koně. Z dokladů některých pomístních jmen by bylo možné vyvodit, že apelativum *brodidlo* mohlo mít i význam ‚brod, přechod přes vodní tok', ve slovnících nedoložený. Například podle soupisu pomístních jmen pro Svojanov na Poličsku označuje pomístní jméno *V brodidle* bývalý brod, místo, kde hradní vozová cesta překonávala vodní tok[20].

ČERPADLO – Apelativum *čerpadlo* vystupuje v pomístních jménech ve dvou odlišných významech. Ve většině případů má místní význam, který současné slovníky češtiny už neuvádějí. Jungmann[21] však dokládá význam ‚místo u řeky, kde vodu čerpají'. Podobný význam ‚místo, kde vodu čerpají; přístav' dokládá pro plurálovou podobu *črpadla* rovněž Gebauer[22]. Je pozoruhodné, že ve shodě s Gebauerovými poznatky vystupuje apelativum *čerpadlo* v místním významu pouze v plurálové podobě (výhradně plurálové doklady uvádí i Jungmann). Podle lidových výkladů v soupisech pomístních jmen se pomístní jména jako *Čerpadla*, *V čerpadlích* apod. (nejhojněji doložená z okolí Ledče nad Sázavou) vztahují nejčastěji k mokrým, bažinatým pozemkům, z nichž bylo zapotřebí odčerpávat vodu. Druhý význam apelativa *čerpadlo* ‚čerpací zařízení, pumpa' je obsažen ve dvou pomístních jménech, která jsou nepochybně výrazně novějšího původu – srov. pomístní jména *U čerpadla* (poloha v průhonickém zámeckém parku v blízkosti bývalého vodního čerpadla) a *U vodního čerpadla* (pole v Nýřanech u Stodu).

ČIHADLO – Pomístní jména obsahující apelativum *čihadlo* ‚místo, kde se číhá na ptáky' (PSJČ) a jeho variantu *číhadlo* jsou v Čechách velmi četná (více než 800 dokladů z celého území). Vztahují se vždy k místům, kde ptáčníci číhali na ptáky.

ČIŽIDLO – S čižbou, tj. chytáním ptáků, souvisí rovněž pomístní jména *V Čižidlích* (Kadov u Blatné) a *Pod Čižidly* (Komušín u Klatov). Apelativum *čižidlo* uvádí PSJČ jako odvozené od slovesa *čížiti* ‚líčiti na ptáky, chytati ptáky'[23].

KOUPADLO **–** Apelativum *koupadlo* má podle současných slovníků dva významy: označuje jednak zařízení sloužící ke koupání, jednak místo určené ke koupání – koupaliště (srov. SSJČ). Není nikterak překvapivé, že v pomístních jménech

---

[20] Soupis pomístních jmen pro Mýto na Zbirožsku uvádí pomístní jméno *Na brozdidle*, které prý označuje část potoka, kde se brodí husy a kachny. Pokud se můžeme spolehnout na zápis v tomto soupise (nelze vyloučit, že jde o chybně zapsaný název *Na brodidle*), pak bychom mohli předpokládat, že lexikální jednotka *BROZDIDLO* vznikla kontaminací sloves *brodit (se)* a *brouzdat (se)*.

[21] J. Jungmann, Slovník česko německý I, Praha 1835, s. 36.

[22] J. Gebauer, Slovník staročeský I, Praha 1903, s. 187.

[23] V pomístních jménech se setkáváme rovněž s lexikální jednotkou *ČIŽADLO* (v Dublovicích na Sedlčansku se nachází pole *V Čižadlech* – podle soupisu pomístních jmen zde číhali ptáčníci na kořist), která vznikla patrně kontaminací apelativ *čihadlo* a *čižidlo*.

se vyskytuje pouze jeho druhý, tj. místní význam. Toto apelativum se vyskytuje v jedenadvaceti pomístních jménech, která vytvářejí poměrně výrazný areál nacházející se východně a jihovýchodně od Prahy (je vymezen linií Český Brod – Říčany – Sedlčany – Mladá Vožice – Dolní Kralovice – Český Brod; jednotlivými doklady dále přesahuje do oblasti severovýchodních Čech). Všechna doložená pomístní jména souvisí s místy, která sloužila ke koupání.

MOČIDLO – Apelativum *močidlo* je jak v apelativní, tak v propriální sféře jazyka doloženo jednak ve významu ‚místo, kde se máčí len nebo konopí' (PSJČ), jednak v obecnějším významu ‚louže, močál, bahno' (podle PSJČ je tento význam zastaralý). Gebauer[24)] uvádí pro starou češtinu pouze význam ‚louže, kaluž, Lache, Phuhl, Morast'. Tomu odpovídá většina dokladů v Lexikálním archivu oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i.; existují zde však i ojedinělé doklady na význam ‚místo, kde se máčí len nebo konopí' – srov. doklady „*močidlo konopné*" (LékMus 268 b[25)]); „*Ktož konopie močiti chce,* [...] *udělaj sobě močidlo* [...]" (ArchČ 16, 390). J. Gebauer patrně tyto doklady neměl k dispozici. Můžeme se domnívat, že původnější je u apelativa *močidlo* jeho obecnější význam ‚močál, louže, kaluž', avšak s jistotou to nelze říci. Ani v případě pomístních jmen není často snadné určit, který z obou uvedených významů daný název odráží. Z celého území Čech je doloženo téměř 500 pomístních jmen vycházejících z apelativa *močidlo*. Výklady v soupisech pomístních jmen, které jednotlivá jména dávají do souvislosti s mokřinami, močály, bažinami nebo vlhkým, mokrým terénem, převyšují výklady podle máčení lnu nebo konopí více než dvojnásobně. Na výklady zpracovatelů jednotlivých soupisů přirozeně nemůžeme stoprocentně spoléhat, avšak jeví se jako pravděpodobné, že v anoikonymii Čech se odrážejí oba uvedené významy apelativa *močidlo*, z nichž význam ‚louže, močál, bahno' je pravděpodobně častější.

MOKŘADLO – Šest pomístních jmen na Domažlicku, Táborsku a Volyňsku obsahuje apelativum *mokřadlo* ‚mokřina' (SSJČ). Jedná se o názvy zamokřených pozemků nebo objektů nazvaných podle polohy vzhledem k mokřinám. Slovotvorná struktura apelativa *mokřadlo* není příliš jasná. Nabízí se výklad, že bylo utvořeno sufixem *-adlo* od adjektiva *mokrý*, avšak uvažovat můžeme rovněž o slovesném základu, který se v kontextu ostatních lexikálních jednotek na *-dlo* vystupujících v pomístních jménech jeví jako pravděpodobnější. Jako východisko by připadalo v úvahu staročeské sloveso *mokřěti* ‚mokrým se stávati'[26)]. Jednalo by se obdobný

[24)] J. Gebauer, o. c. v pozn. 22, II, Praha 1916, s. 391.
[25)] Prameny staročeských dokladů uvádíme podle úzu Staročeského slovníku; viz Staročeský slovník. Úvodní stati, soupis pramenů a zkratek, Praha 1968.
[26)] Viz J. Gebauer, o. c. v pozn. 22, II, Praha 1916, s. 398.

způsob tvoření, jaký předpokládáme u lexikální jednotky *BAHNIDLO* – viz níže[27)].

NAPAJEDLO – Apelativum *napajedlo* ‚místo, z něhož se napájí dobytek' (PSJČ) vystupuje v přibližně pětadvaceti pomístních jménech, a to pouze v jihozápadních a jižních Čechách, méně často také v Čechách severovýchodních. Všechna tato anoikonyma mají souvislost s místy, kde se napájel dobytek[28)].

ODPOČIVADLO/ODPOČÍVADLO – Apelativum *odpočivadlo/odpočívadlo* ‚věc n. místo upravené n. vhodné k pohodlnému usednutí a odpočinutí' (SSJČ) je obsaženo celkem v sedmi pomístních jménech v různých oblastech Čech.

PLAVIDLO – Apelativum *plavidlo* v pomístních jménech nevystupuje v dnes obvyklém významu ‚plovoucí těleso sloužící k dopravě osob nebo zboží' (SSJČ), nýbrž ve významu ‚místo, kde se plaví dobytek' (PSJČ). Například v Bečvárech na Kouřimsku patří název *Plavidlo* rybníčku, který podle soupisu pomístních jmen snad sloužil „ke koupání ovcí nebo koní". Zdá se však, že význam apelativa *plavidlo* obsaženého v pomístních jménech je širší: pole *Pod plavidlem* v obci Hořín na Mělnicku je kupříkladu pojmenováno podle polohy pod Laterálním kanálem, který je určen pro plavbu dopravních lodí[29)].

PRÁDLO – Kromě významů ‚soubor tkanin, které se čistí praním', ‚spodní části oděvu' a ‚praní' uvádí PSJČ u apelativa *prádlo* i význam ‚místo ke praní, prádelna' (v tomto významu je výraz charakterizován jako zastaralý). Tento význam se ukrývá v téměř padesáti pomístních jménech jako *Prádlo*, *Prádla*, *Na prádle*, *U prádel* aj., nacházejících se na většině území Čech. Naprostá většina těchto anoikonym se nepochybně vztahuje k místům, která sloužila k praní. Jedná se o bývalé mlýny, místa na řekách nebo rybnících apod. Kupříkladu v Březnici se jméno *Na prádle* (jinak též *Na bělidle*) vztahuje k bývalému domku, který sloužil jako prádelna pro místní zámek. Některá pomístní jména však naznačují, že tento význam apelativa *prádlo* by mohl být širší – toto apelativum zřejmě neoznačuje pouze místa k praní prádla, ale patrně místa spojená s praním obecně. Pole *Pod prádlem* v katastru města Příbrami je podle soupisu pomístních jmen nazváno podle polohy pod úpravnou rud. Pozemek *Na prádle* v Kaňku u Kutné Hory byl údajně „navážen pískem praných rud".

[27)] Slovotvorný vztah apelativa *mokřadlo* k synonymnímu výrazu *mokřad/mokřaď* (PSJČ) není jasný.

[28)] Srov. též moravské místní jméno *Napajedla* – viz L. Hosák – R. Šrámek, Místní jména na Moravě a ve Slezsku II, Praha 1980, s. 118. – Přiřadit sem můžeme rovněž pomístní jména jako *Pajedla* a *Pajadla*, doložená ze širšího Příbramska, dále z okolí Plánice a Ledče nad Sázavou. Tato anoikonyma nevycházejí z doložených apelativ; apelativum *pajedlo* doložené v PSJČ ve významu ‚páječka, letovadlo' je s lexikální jednotkou vystupující v pomístních jménech pouze homonymní.

[29)] Srov. Vodní toky a nádrže. Zeměpisný lexikon ČSR, Praha 1984, s. 152.

STÁDLO – Apelativum *stádlo*, které je utvořeno sufixem *-dlo* od slovesa *stát* (jeho obecný slovotvorný význam by tedy byl ‚místo, kde někdo nebo něco stojí') vykládá PSJČ jako ‚obvyklé stanoviště lesních milířů'. Jungmann[30)] zachycuje tentýž význam, jinak apelativum *stádlo* sémanticky ztotožňuje s výrazem *stavadlo* ‚kde stádo stává'. Přesnou motivaci jednotlivých pomístních jmen jako *Stádla, Ve Stádlích, Pod Stádly* apod. nemůžeme s jistotou určit.

STAVADLO – Ani výklad pomístních jmen obsahujících apelativum *stavadlo* (jedná se o devět anoikonym vyskytujících se převážně v jihozápadních Čechách) není jednoznačný. PSJČ u něj uvádí výklad ‚místo, na němž někdo nebo něco stojí, stání pro koně, ohrada pro ovce' (srov. výše citovanou Jungmannovu definici apelativa *stádlo*). V rozporu s obvyklými slovníkovými definicemi však dávají zpracovatelé soupisů pomístních jmen jednotlivá anoikonyma obsahující výraz *stavadlo* většinou do souvislosti se stavidly – zařízeními k regulaci vody. Některé z těchto výkladů považujeme za velmi věrohodné (např. v Partolticích na Nepomucku patří pomístní jméno *Stavadla* rybníku).

STAVIDLO – Zcela jasná jsou oproti tomu pomístní jména (přibližně dvě desítky anoikonym ve středních, jižních a jihozápadních Čechách) obsahující apelativum *stavidlo* ‚deskovitý uzávěr zahrazující a regulující odtok z rybníka n. průtok v řece' (SSJČ).

STÍNADLO – Pomístním jménům obsahujícím apelativum *stínadlo* ve významu ‚místo určené ke konání poprav stětím' (PSJČ) věnovala podrobnější pozornost L. Olivová-Nezbedová. Jak uvádí ve své studii, na celém území Čech je zachyceno 46 pomístních jmen obsahujících apelativum *stínadlo* a jeho variantu *stinadlo*[31)].

SUŠIDLO – Sedm pomístních jmen v jižních Čechách a na Nasavrcku obsahuje lexikální jednotku *SUŠIDLO* (vždy v plurálové podobě – *Sušidla, Na sušidlech, U sušidel*). Podle PSJČ označuje apelativum *sušidlo* ‚zařízení na sušení'; Jungmann[32)] u něj uvádí rovněž místní význam ‚místo neb příprava k sušení něčeho, k. p. prádla'. Podle jednotlivých soupisů pomístních jmen označuje několik pomístních jmen (v okolí Veselí nad Lužnicí a Třeboně, tedy v oblasti jihočeských Blat) lokality, kde se sušily rašelinové cihly, tzv. borky. Ostatní pomístní jména (Nasavrcko) se patrně vztahují k místům sloužícím k sušení prádla.

ZAVÍRADLO – Cesta v Nedvězí u Nového Města nad Metují nese pojmenování

[30)] J. Jungmann, o. c. v pozn. 21, IV, Praha 1838.s. 278.

[31)] L. Olivová-Nezbedová, Lidská spravedlnost zachycená pomístními jmény v Čechách. In: L. Olivová-Nezbedová – R. Šrámek – M. Harvalík (eds.), Onomastické práce IV. Sborník rozprav k sedmdesátým narozeninám univ. prof. PhDr. Ivana Lutterera, CSc., Praha 2000, s. 355 – 388.

[32)] J. Jungmann, o. c. v pozn. 21, IV, Praha 1838, s. 381.

Zavíradlo, Na Zavíradle. Můžeme vyslovit domněnku, že tato komunikace byla nazvána podle závory, kterou se zavírala. SSJČ uvádí u apelativa *zavíradlo* obecný význam ‚zařízení k zavírání něčeho'.

2.2 Lexikální jednotky nedoložené jakožto apelativa[33)]

BAHNIDLO – Pomístní jméno *Na Bahnidlech* patří dříve močálovitému pozemku v obci Hvožďany na Netolicku. Ve Slovníku pomístních jmen v Čechách[34)] je lexikální jednotka *BAHNIDLO* interpretována jako utvořená sufixem *-idlo* od apelativa *bahno* ‚močál, bláto' (PSJČ). V kontextu ostatních pomístních jmen obsahujících lexikální jednotky zakončené na *-dlo* se však jeví jako pravděpodobnější, že byla odvozena sufixem *-dlo* od slovesa *bahniti se* ‚stávati se bahnitým' (PSJČ) – srov. též výše *MOKŘADLO*.

ČEKADLO – Pomístní jméno *Na Čekadle* patří louce v Maňovicích na Horažďovicku, na níž se podle soupisu pomístních jmen nacházel myslivecký posed. Můžeme tedy předpokládat, že označení *ČEKADLO* bylo utvořeno sufixem *-dlo* od slovesa *čekat* a vztahovalo se k posedu využívanému myslivci k čekání na zvěř (srov. apel. *čihadlo* a výše zmíněná pomístní jména, jež z něj vycházejí).

ČERNIDLO – V jihozápadních Čechách a v jihozápadní části středních Čech se vyskytuje deset pomístních jmen obsahujících lexikální jednotku *ČERNIDLO* (*Černidla*, *U Černidla*, *Na Černidlech*, *V Černidlech*, *V Černidlách*). Zpracovatelé soupisů pomístních jmen pro jednotlivé lokality vykládají tato anoikonyma nejčastěji podle nápadně černého zbarvení půdy. Zdá se být nade vši pochybnost, že lexikální jednotka *ČERNIDLO* zde byla využita v místním významu; není pravděpodobné, že by se zde jednalo o název prostředku. Je proto takřka vyloučeno, že by daná pomístní jména vycházela z apelativa *černidlo* ‚černé barvivo, inkoust' (PSJČ), které bylo jakožto označení prostředku sloužícího k „černění" odvozeno sufixem *-dlo* od slovesa *černit*. Výklad analyzované lexikální jednotky, která se patrně vztahuje k černému zbarvení půdy, ze slovesného základu činí potíže. Můžeme se proto domnívat, že byla utvořena sufixem *-idlo* od adjektiva *černý*; tento způsob tvoření by bylo třeba pro jeho značnou neobvyklost považovat za analogický.

HONIDLO – Motivace pomístního jména *Honidla*, které patří poli v Oboře na Táborsku, je nejistá. Lexikální jednotka *HONIDLO* byla s největší pravděpodobností utvořena sufixem *-dlo* od slovesa *honit*. Podle výkladu uvedeného v soupise pomístních jmen (který nelze vyloučit) bylo pole nazváno podle skutečnosti, „že tam

---

33) Jak už bylo naznačeno, do této skupiny zahrnujeme i případy, kdy formálně totožné apelativum existuje, avšak jedná se o slovotvorné homonymum (k tomu viz výše). Výčet je pouze výběrový; omezujeme se pouze na pomístní jména, jejichž slovotvornou strukturu (a pokud možno rovněž motivaci) můžeme považovat za průhlednou.

34) J. Matúšová et al., Slovník pomístních jmen v Čechách II, Praha 2006, s. 48 – 49.

vyháněli dobytek“.

HUČADLO, ***HUČIDLO*** – Lexikální jednotky *HUČADLO* a *HUČIDLO*[35)] chápeme ze synchronního hlediska jako utvořené variantními sufixy *-adlo* a *-idlo* (viz výše) od slovesa *hučet*. Pomístní jména *Na Hučadle, V Hučadlech, U Hučidla, Na Hučidlech*, doložená ve třech různých středočeských lokalitách, dávají zpracovatelé jednotlivých soupisů do souvislosti se zvukem vody. Tato motivace je nanejvýš pravděpodobná.

MÁČIDLO – Název luk *U Máčidel* (Vrčeň na Nepomucku) vykládá zpracovatel soupisu podle máčení lnu na tomto pozemku. Lze předpokládat, že lexikální jednotka *MÁČIDLO* byla utvořena variantním sufixem *-idlo* (viz výše) od slovesa *máčet* a vztahovala se zřejmě k místu, kde se máčel len (srov. výše *MOČIDLO*).

MÁCHADLO – Ve čtyřech různých severovýchodočeských lokalitách jsou doložena pomístní jména *Máchadlo, Máchadla, U Máchadla*; v soupisech pomístních jmen jsou dávána do souvislosti s místy, kde se máchalo prádlo. Tento výklad lze považovat za pravděpodobný; lexikální jednotka *MÁCHADLO* byla nade vši pochybnost utvořena sufixem *-dlo* od slovesa *máchat*.

SBÍJADLO – Ve dvou obcích ležících u řeky Berounky (Branov a Žloukovice na Křivoklátsku) jsou doložena pomístní jména *Sbíjadla, Na Sbíjadlech*. Zpracovatelé obou soupisů shodně uvádějí, že se v těchto místech „sbíjely vory“ pro plavbu po řece. Domněnku, že se jednalo o vaziště vorů, uvádí i zpracovatel soupisu pomístních jmen pro obec Plešovice (ležící u řeky Vltavy na Českokrumlovsku) u pomístního jména zapsaného v podobě *Na Zvijadle*. Tento výklad nepochybně stojí za úvahu, avšak výchozí sloveso zde není snadné určit. Jistá věcná potíž tkví ve skutečnosti, že vory sloužící k plavení dřeva se zpravidla svazovaly – sbíjení, stloukání nebylo obvyklou technikou[36)]. Můžeme vyslovit hypotézu, že slovotvorným východiskem tu mohlo být sloveso *svíjet* ve významu ‚svazovat‘. Pak by původnější byla podoba *SVIJADLO, SVÍJADLO*; forma *SBÍJADLO* by pak vznikla hláskovou změnou *-v-* > *-b-* a připodobněním ke slovesu *sbíjet*.

ŠOUPADLO – V katastru obce Žďárky na Náchodsku se nachází les zvaný *Na Šoupadle*. Toto pomístní jméno podle místního soupisu odráží skutečnost, že stromy, které se zde kácely, se „sešupovaly dolů“. Můžeme předpokládat, že se zde nacházel tzv. splaz neboli smyk ke spouštění dříví[37)].

3. Závěr

[35)] Ve slovnících je doloženo pouze slovotvorně homonymní apelativum (činitelský název) *hučidlo* ‚bručoun, křikloun‘ (PSJČ).

[36)] Srov. V. Scheufler – V. Šolc, Voroplavba na jihočeských tocích, Praha 1970, s. 69n.

[37)] Slovníky dokládají pouze apelativum *šoupadlo* s významem ‚zařízení k uzavírání kanálů, rour a p.‘ (PSJČ).

V tomto příspěvku jsme podali přehled lexikálních jednotek utvořených sufixem *-dlo* (a jeho variantami *-adlo* a *-idlo*), které vystupují v pomístních jménech na území Čech. Pozornost byla věnována jak doloženým apelativům, tak lexikálním jednotkám, které zřejmě vznikly tzv. onymickou derivací. Důraz byl kladen nejen na formální stránku analyzovaných lexikálních jednotek, ale i na sémanticko-motivační složku sledovaných anoikonym.

Téměř všechny lexikální jednotky utvořené sufixem *-dlo* (*-adlo, -idlo*), které vystupují v pomístních jménech, byly odvozeny od slovesných základů. Doložená apelativa byla utvořena od sloves *bělit* (*bělidlo*), *brodit* (*brodidlo*), *čerpat* (*čerpadlo*), *číhat* (*čihadlo*), *čižit* (*čižidlo*), *koupat* (*koupadlo*), *močit* (*močidlo*), *napájet* (*napajedlo*), *odpočívat* (*odpočivadlo*/*odpočívadlo*), *plavit* (*plavidlo*), *prát* (*prádlo*), *stát* (*stádlo*), *stávat* ? (*stavadlo*), *stavět* (*stavidlo*), *stínat* (*stínadlo*), *sušit* (*sušidlo*), *zavírat* (*zavíradlo*)[38], *zdýmat* (*zdymadlo*). Další lexikální jednotky, které z apelativní slovní zásoby nejsou známy, byly pravděpodobně utvořeny od sloves *bahnit se* (*BAHNIDLO*), *čekat* (*ČEKADLO*), *honit* (*HONIDLO*), *hučet* (*HUČADLO, HUČIDLO*), *máčet* (*MÁČIDLO*), *máchat* (*MÁCHADLO*), *sníjet* ? (*SVIJADLO*), *šoupat* (*ŠOUPADLO*). Jediný výrazem, jehož výklad ze slovesného základu je problematický, je lexikální jednotka *ČERNIDLO*, která byla zřejmě utvořena analogicky od adjektiva *černý*[39].

V budoucnosti by bylo třeba věnovat pozornost také pomístním jménům obsahujícím lexikální jednotky utvořené sufixem *-tko*, který je se sufixem *-dlo* etymologicky i funkčně velmi těsně spjatý.

Summary

Suffix *-dlo* in Bohemian Minor Place-Names

The article focuses on the word-formation of the lexical units present in Bohemian minor place-names, namely on both common nouns and proper names formed by the suffix *-dlo* and its variants *-adlo* and *-idlo*. A great majority of these lexical units has been derived from verbal bases.

[38] Patří sem patrně rovněž apelativum *mokřadlo*, které vykládáme jako odvozené od staročeského slovesa *mokřěti* (viz výše).

[39] Jako analogické a zcela periferní můžeme v této souvislosti chápat také tvoření desubstantivních apelativ jako *vočadlo, zubadlo, výtonidlo* apod. (viz oddíl 1. tohoto příspěvku).